

Yrkeslivslångt lärande

STÄLLNINGSTAGANDE OM FORSKNING, UTBILDNING OCH FORTBILDNING FÖR ETT YRKESLIVSLÅNGT LÄRANDE, BESLUTAT AV FULLMÄKTIGE 2018

Inledning

Den digitalisering och kunskapsstillväxt som pågår kommer att leda till förändringar gällande samhällets organisering av service och tjänster inom alla områden. Det gäller allt från handel till skola, hälso- och sjukvård och omsorg. Sammantaget får det stor effekt på arbetslivet med krav på ny kompetens och förändringar av hur verksamheter utformas och arbete bedrivs. Utvecklingen är snabb och inte alltid förutsägbar. För att möta de stora förändringar som kommer, krävs ett yrkeslivslångt lärande med forskning och grundutbildning av hög kvalitet, samt ett arbetsliv där fortbildning och lärande i det vardagliga arbetet är självklart och lättillgängligt.

Det yrkeslivslånga lärandet är en förutsättning för god kvalitet i de arbetsuppgifter arbets-terapeuter utför och för en god arbetsmiljö. Det yrkeslivslånga lärandet måste ses som en långsiktig och lönsam investering av arbets-givaren och inte som en onödig kostnad i ett kortare perspektiv. Fortbildning av personalen är en viktig faktor för verksamhetens kvalitet, effektivitet och konkurrenskraft. Fortbildning och kompetensutveckling måste därför ingå i verksamhetens budget-, verksamhets- och kvalitetsplaner med kopplade uppföljningar.

Det yrkeslivslånga lärandet för arbetsterapeuter startar när arbetsterapeututbildningen påbörjas och omfattar kompetensutveckling under hela yrkeslivet. Vad det yrkeslivslånga lärandet innefattar varierar beroende på verksamhet och befattning. I ökande utsträckning arbetar arbetsterapeuter på andra befattningar än

legitimerad arbetsterapeut och allt fler arbetar på nya arenor där professionen traditionellt inte har verkat tidigare. I framtiden kan det komma att handla om att tillägna sig helt nya kunskaper och färdigheter utifrån samhällsutvecklingen. Det yrkeslivslånga lärandet kan vara riktat mot att upprätthålla sin kompetens som legitimerad arbetsterapeut och de nya kunskapsbaserade metoder som utvecklas, men det kan också vara lärande inom andra områden vars utveckling har betydelse för yrkesutövandet, såsom digitalisering, ledarskap, beteendevetenskap och medicin. Det yrkeslivslånga lärandet kan således vara såväl professions specifikt som interprofessionellt.

Forskning och forskarutbildning

Sveriges Arbetsterapeuter anser att:

- Forskning och forskarutbildning inom arbetsterapi ska bedrivas i syfte att utveckla ämnets teori och tillämpning.
- Tillämpad forskning inom arbetsterapi måste öka.
- Återväxten av seniora forskare i ämnet arbetsterapi behöver säkras genom garantier om fasta basanslag till ämnet.
- Forskningen i arbetsterapi behöver stärkas genom ämnesinriktade anslag, fler seniora forskare och fler forskargrupper som leds av professorer i arbetsterapi.
- Återväxten av forskare i arbetsterapi behöver säkras genom ökning av antalet forskarutbildningstjänster.
- Såväl forskare under postdoc-meritering som doktorander ska ha trygga anställningsvillkor och en god arbetsmiljö.

Den svenska forskningen i ämnet arbetsterapi håller hög kvalitet i ett internationellt perspektiv. Framgångarna har nåtts över en förhållandevis kort period (sedan 90-talet) och med relativt få forskare. För att utvecklingen ska kunna fortsätta krävs att forskningen kan bedrivas utifrån arbetsterapiämnets villkor.

Forskning i arbetsterapi syftar till att öka kunskapen och förståelsen om hur vardagsaktiviteter påverkar människors hälsa och delaktighet i samhället. Grundforskningen riktas mot att undersöka och förstå hur relationer mellan människa, miljö och aktivitet interagerar och påverkar människans görande samt att utveckla hälsofrämjande, preventiva och rehabiliterande åtgärder. Den tillämpade forskningen undersöker effekt och nytta av arbetsterapeutiska insatser.

Forskande arbetsterapeuter är ofta aktiva i tvärvetenskapliga projekt inom akademien. Den ökade komplexiteten i hälso- och sjukvård och omsorgens utveckling har lett till att arbetsterapeuter engageras i tvärvetenskaplig forskning inom nya områden relaterade till hälsa, exempelvis inom skolan, tillgänglighet i bostäder och design av digitala tjänster.

Den tillämpade forskningen inom arbetsterapi är begränsad och bedrivs i huvudsak inom landstingens/regionernas specialiserade hälso- och sjukvård. Det finns endast ett fåtal forskartjänster inom tillämpad forskning och nästan ingen tillämpad forskning sker i kommunerna. Detta trots att över hälften av arbetsterapeuterna arbetar i kommunal verksamhet och att en ökande andel av all hälso- och sjukvård och all omsorg i Sverige bedrivs där.

De närmaste tio åren sker en stor generationsväxling bland forskande arbetsterapeuter. Återväxten behöver tryggas, från forskar-

utbildade till dem med professorskompetens. Särskilt återväxten av professorer är kritisk, då det i nuläget finns begränsade möjligheter att få större forskningsanslag under meriteringen från docent till professor. Forskningsfinansiärernas alltmer stora riktade satsningar mot vissa forskningsområden och den prägelse som detta sätter på fördelning av anslag inom lärosätena, lokala forskningsanslag och kliniska forskartjänster är några faktorer som påverkar. Andra faktorer är kultur och tradition. Ofta tilldelas en mindre del av sökt anslag, vilket medför att forskningen inte kan genomföras i den omfattning som planerats eller får ställas in. Möjlighet att få kompletterande anslag från lärosätets basanslag är liten, då basanslagen har urholkats över tid.

Möjligheten till akademisk meritering påverkas även av de otrygga anställningsvillkoren inom akademien. Den praxis som råder med många visstidsanställningar (ofta på deltid), begränsar möjligheterna till en vettig meriteringsgång. Nuvarande praxis missgynnar också kvinnor, då meritering ofta sker i barnafödande ålder. En tredje begränsande faktor är den bristande tillgången till tjänster i tillämpad forskning för arbetsterapeuter inom olika verksamhetsområden.

Grundutbildning

Sveriges Arbetsterapeuter anser att:

- Antalet platser på grundutbildningen till arbetsterapeut ska öka med minst 60 årsstudieplatser.
- Tillgängligheten till arbetsterapeutprogrammet ska öka genom ökad distansundervisning och digitalisering.
- Utbildningsanslaget för grundutbildning till arbetsterapeut ska höjas.
- Minst 70 procent av lärarkollegiet ska ha forskarexamen och bedriva egen forskning.
- Alla lärare ska högskolepedagogisk kompetens.

- Handledning under verksamhetsförlagd utbildning (VFU) ska ske av arbetsterapeut som har magisterexamen, grundläggande handledarutbildning samt erfarenhet i yrket.
- Grundutbildningen ska förlängas till fyra år med magisterexamen som grundläggande behörighet för legitimation.

Efterfrågan på arbetsterapeuters kompetens ökar och det råder brist på arbetsterapeuter i hela landet. Det beror dels på att antalet grundutbildningsplatser har minskat de senaste åren, dels på en ökad efterfrågan av arbetsterapeuters kompetens. Under senare år har antalet examinerade legat på knappt 400 personer. Parallellt har generationsskiftet påbörjats, nästan 30 procent av arbetsterapeuterna går i pension de närmaste tio åren. För att möta pensionsavgångarna och den ökade efterfrågan på arbetsterapeuter behövs fler grundutbildningsplatser.

Arbetsterapeututbildningen skulle gagnas av en större tillgänglighet via flexibla studie- och undervisningsformer, exempelvis att kunna kombinera distansstudier med campusveckor genom att utnyttja digitaliserade lärplattformar. Det skulle bredda rekryteringsunderlaget och möjliggöra för fler personer som inte vill eller kan flytta till utbildningsorterna att gå utbildningen. Och även för personer som vill byta karriär under yrkeslivet.

Kvaliteten i arbetsterapeututbildningen har hittills varit hög och studenterna är väl förberedda på arbetslivet. Den svenska arbetsterapeututbildningen är ackrediterad av World Federation of Occupational Therapists (WFOT) och uppfyller de krav som deras Minimum standard ställer. Samtidigt blir hälso- och sjukvård och omsorg alltmer komplex och arbetsgivarna har större krav på de nyexaminerade. Trots hård prioritering råder

stor kunskapsträngsel på grundutbildningen. En av orsakerna är den kontinuerligt ökande utvecklingen av evidensbaserade insatser.

Inom teknikområdet sker en ökande digitalisering och robotisering som leder till nya typer av tekniska hjälpmedel. Stor kunskapstillväxt sker också inom andra områden som neurofysiologi, kognition och behovet av fler interprofessionella lärandemoment ökar.

Kvaliteten i utbildningen är också beroende av att det finns tillräckligt många forskande arbetsterapeuter med pedagogisk kompetens och att handledarna under VFU har den kompetens som krävs för uppdraget. Arbetsterapeututbildningarna har precis som många andra utbildningar erfarit ständigt minskade ekonomiska ramar. Man har lyckats behålla kvaliteten men lärarnas arbetsmiljö har försämrats avsevärt. Det går inte att effektivisera mer och nya medel behöver tillföras.

För att bättre möta de krav som dagens komplexa samhälle innebär, krävs att grundutbildningen förlängs med ett år, med magisterexamen (240 hp) som krav för legitimation. När det genomförs ska masterexamen omfatta påbyggnad med ett år. I länder med jämförbar utbildningsnivå som Sverige, ges grundutbildningen endast på magisternivå vid många lärosäten (t.ex. Storbritannien och USA). I USA har flera delstater börjat införa krav på motsvarande svensk masterexamen för att få behörighet att arbeta självständigt som arbetsterapeut.

Yrkeslivslångt lärande

Sveriges Arbetsterapeuter anser att:

- Arbetsterapeuters yrkeslivslånga lärande ska omfatta fortbildning på akademisk nivå såväl som på icke akademisk nivå samt lärande i vardagen.

- Yrkeslivslångt lärande ska vara en självklarhet under arbetsterapeuters yrkesliv och resurser ska finnas tillgängliga för såväl regelbundet återkommande tid för lärande i vardagen, som för fortbildning utifrån befattning och verksamhet.
- Arbetsterapeuters yrkeslivslånga lärande ska regleras i kollektivavtal på central eller lokal nivå, eller i det enskilda anställningsavtalet.
- Fortbildning och lärande i vardagen ska ingå i verksamheternas uppdragsbeskrivning och budget, oavsett vilken driftsformen är.
- Det yrkeslivslånga lärande är en del av arbetet och fortbildning ska ske på betald arbetstid och kostnader för kursavgift, resor och boende ska bekostas av arbetsgivaren.
- Vid det individuella utvecklingssamtalet ska närmaste chef och arbetstagare diskutera och planera för behov och krav av fortbildning och lärande i vardagen.
- Fortbildning för arbetsterapeuter ska vara kunskapsbaserad och av god kvalitet.
- Möjligheterna till fortbildning på akademisk nivå måste öka genom att fler enstaka kurser tillskapas och en större del av studierna ska kunna bedrivas på distans och deltid.
- Staten ska ta över ansvaret för specialistutbildning i arbetsterapi och utfärdande av specialistbehörighet. Tills detta sker, fortsätter förbundet att åta sig ansvaret.

Det yrkeslivslånga lärandet är nödvändigt för att arbetsterapeuter ska kunna upprätthålla eller utveckla sin kompetens i relation till den befattning man har och verksamhetens krav. I fortbildning ingår poängsatta kurser som ges av universitet och högskolor och kortare utbildningar som ges av andra kursgivare, samt kontinuerligt lärande i vardagen.

Det yrkeslivslånga lärandet har bäring på den kvalitet som en verksamhet har i de tjänster man ansvarar för, till exempel att ge en god och

jämlig vård. Tydliga verksamhetsmål i kombination med kompetensstegar för personalen behövs i relation till det livslånga lärandet. Fortbildning och lärande i det vardagliga arbetet måste därför ingå i uppdragsbeskrivning och budget för verksamheterna. Fortbildning och lärande i vardagen bör också tas upp i verksamhets- och kvalitetsplaner med tillhörande årsredovisningar. Alla verksamheter ska ha en plan för personalens kompetensutveckling. Chefens och arbetstagarens ansvar för det yrkeslivslånga lärandet ska vara tydligt och det ska vara ett självklart inslag i medarbetarsamtalen. Detta oavsett om verksamheten bedrivs i privat eller offentlig regi och oavsett var den finns. För att säkerställa arbetsterapeuters kompetens under arbetslivet ska det livslånga lärandet regleras i kollektivavtal på central eller lokal nivå och/eller i det enskilda anställningsavtalet.

Sveriges Arbetsterapeuter bedömer att det yrkeslivslånga lärandet kommer att bli en allt viktigare del i arbetslivet. Behovet av fortbildning kommer att öka. Dels för att det finns ett uppdämt behov och dels för att man inom hälso- och sjukvård och omsorg möter allt fler personer med komplexa behov. Den utveckling som sker kring digitalisering och organisation kommer att ställa krav på nya kunskaper. Kraven på uppföljning och utvärdering av insatser och att bedriva ett systematiskt förbättringsarbete ökar. Det blir också allt vanligare att man arbetar som ensam arbetsterapeut i en verksamhet.

Lärande i vardagen

Lärandet i det vardagliga arbetet är basen i det yrkeslivslånga lärandet. Det innebär att det inom ramen för det ordinarie arbetet regelbundet ska finnas tid för att söka, värdera och tillägna sig nya kunskaper i relation till sitt arbete och behoven hos de personer man

gör åtgärder för. Det är en viktig del i en verksamhets förbättringsarbete. Det ska finnas tid till dialog med kollegor antingen genom möten mellan personer i den fysiska miljön och/eller genom möten i den digitala miljön. Sociala medier med olika professionella nätverk och forum kommer att få allt större betydelse för lärande i vardagen. Det innebär att arbetsterapeuter utifrån sitt arbete formar sitt eget digitala nätverk. Nätverket kan bestå av allt från enskilda specialister, mindre grupper som arbetar inom ett visst område till stora internationella plattformar där forskare, professioner och patienter samlas för att lära av varandra och sprida kunskap.

För ett lärande i vardagen krävs att arbetsterapeuterna har tillgång till både tid och redskap. Tid behöver planeras in varje vecka inte bara genom luft i schemat utan som en återkommande aktivitet. Sveriges Arbetsterapeuter anser att ungefär tre timmar i veckan är en relevant nivå. Tiden kan läggas in över en längre period och samordning behöver ske med kollegor och närmaste chef.

Det är viktigt att arbetsgivaren ger arbetsterapeuten tillgång till kunskapsdatabaser och digitala verktyg. Idag ser vi alltför ofta att man som arbetstagare känner sig tvingad att använda privata smartphones och uppkopplingar för att söka den kunskap som behövs i arbetet. Eller för att kunna ge personer som behöver digitala aktivitetsstöd verktyg för att få vardagen att fungera.

Fortbildning

Fortbildning sker oftast i kursform och för arbetsterapeuter innebär detta ofta en kombination av kurser på akademisk nivå inom universitet och högskola med kortare kurser som ges av andra organisationer. Fortbildningsbehovet kan vara olika år från år, det kan också vara så

att man vill koncentrera all fortbildning till ett visst år för att möjliggöra längre studieperiod. Fortbildning för att upprätthålla sin kompetens behövs alltid och Sveriges Arbetsterapeuter anser att tio dagar per år är ett riktmärke.

För en hållbar utveckling behöver tillgängligheten öka till alla typer av kurser. Digitaliseringens möjligheter kan användas för att skapa mer flexibla studieformer och möjliggöra att fler kan delta i fortbildning. Det behövs också fortbildning där studietakten är anpassad så att det är möjligt att arbeta parallellt. Det skulle göra det möjligt för fler arbetsgivare och arbetsterapeuter att kombinera arbete och fortbildning. För att underlätta karriärbyte under ett långt arbetsliv behövs också fortbildning som inte enbart är förlagd på ordinarie arbetstid.

Tillgången till fortbildning begränsas också av att många inte får beviljat full kostnadstäckning för kursavgifter, resor och boende. Detta medför att några nyttjar privata medel för att upprätthålla sin kompetens medan de som inte har resurserna måste avstå. Detta är inte hållbart i ett längre perspektiv.

Kurser på akademisk nivå

Den framtida utvecklingen innebär att fler arbetsterapeuter behöver tillgodogöra sig fortbildning på akademisk nivå. Vi ser redan i dag att arbetsgivarna börjar efterlysa att arbetsterapeuter har fördjupning inom ett specifikt område. För vissa befattningar krävs magister/masterexamen eller specialistexamen.

Masterutbildning

Arbetsterapeuter söker i regel till masterprogrammen efter några års erfarenhet av yrkeslivet, men under de senaste åren har vi sett ett trendbrott där alltfler arbetsterapeuter går sin masterutbildning direkt efter grundutbildningen. Dels för att man vill ha mer kunskap

med sig in i dagens komplexa verksamheter, dels för att masterexamen ger en bättre beredskap för karriärutveckling och ett hållbart arbetsliv.

Det har blivit allt vanligare att arbetsterapeuter tar en masterexamen genom att ”plocka ihop” enstaka kurser över flera år. Det möjliggör att kombinera studier med arbetet och sitt sociala liv. Det finns många positiva aspekter av detta, men nackdelen är att det är svårt att planera studierna eftersom tillgången till enstaka kurser inom ramen för masterprogrammen är begränsad och oregelbunden. Detta leder till att många avslutar sina studier tidigare än planerat eller tar ut en magisterexamen i stället.

Sammantaget leder detta till att det behövs mer resurser till masterutbildning för arbetsterapeuter så att fler kurser kan erbjudas och med större regelbundenhet, så att den i ökad utsträckning organiseras så att det blir möjligt för fler arbetsterapeuter att ”plocka ihop” de kurser som man behöver utifrån sitt arbete och sociala liv. För att detta ska vara möjligt behövs en längre framförhållning i kursplanering och information i relation till arbetsmarknadens behov. Det behövs också en variation mellan heltids- och deltidstudier samt mellan distansstudier och studier förlagda till lärosätena.

Enstaka kurser

Bristen på enstaka kurser inom universitet och högskolor är alla medvetna om oavsett fakultet och ämne. För arbetsterapeuter existerar dom knappt. De fåtal enstaka kurser som finns inom arbetsterapi ingår oftast i masterprogrammen, vilket innebär dubbel konkurrens för de sökande. Förutom kurser i det egna ämnets teori och tillämpning behöver arbetsterapeuter enstaka kurser med annan inriktning för att hämta upp kunskapsutvecklingen inom ämnet.

Det är exempelvis kurser där man fördjupar arbetsterapi och andra ämnen samtidigt, till exempel neuropsykiatriska funktionsnedsättningar.

Bristen på enstaka kurser medför att arbetsterapeuter som vill studera på fritiden och planera för sin karriär har mycket liten möjlighet att göra det. Pensionsåldern höjs successivt och i ett förlängt arbetsliv måste möjligheterna att kunna planera en karriärutveckling eller ett karriärskifte bli betydligt större. Sammantaget pekar all samhällsutveckling på att behovet av enstaka kurser kommer att öka i framtiden för alla. Inte minst kommer behovet av tvärvetenskapliga kurser riktat mot en eller flera professioner att öka liksom det interprofessionella lärandet. Detta ställer krav på kontinuitet och tillgänglighet.

Specialistutbildning

Sveriges Arbetsterapeuter bedriver sedan många år en specialistutbildning för arbetsterapeuter som avlagt magisterexamen. Efter godkänd utbildning utfärdar Sveriges Arbetsterapeuters Specialistråd specialistbehörighet. Efterfrågan på specialister i arbetsterapi har ökat och specialistexamen ingår numera i en del arbetsgivares kompetensstegar, framför allt inom specialiserad hälso- och sjukvård. Sveriges Arbetsterapeuter anser att staten ska ta ansvar för arbetsterapeuters specialisering på samma sätt som man gör för sjuksköterskor och läkare samt att utbildningen ska bedrivas inom universitet och högskolor. Men så länge man väljer att inte göra detta åtar sig förbundet att fortsätta driva specialistutbildning av hög kvalitet och utfärda specialistbehörighet.

Annan fortbildning

En viktig del i det yrkeslivslånga lärandet är kurser som syftar till att upprätthålla och

förbättra arbetsterapeutens kompetens i metoder och färdigheter relaterat till den befattning man har. Det vanligaste sättet att göra detta på är gå olika kortare kurser hos olika kursgivare. Antingen rena professionskurser eller områdes/temainriktade kurser som är tvärprofessionella. Det kan också vara att ha möjlighet att delta i konferenser och kongresser där ny kunskap presenteras, exempelvis Arbetsterapiforum. Även kortare konferenser och möten om förändringar i lagar och rutiner som styr arbetet ingår.